

Babits szegedi színikritikái

Babits Mihály bajai, fogarasi, újpesti és tisztviselő telepi tanárvevei és akkori alkotásai már alapos földolgozásban részesültek az utóbbi években. Szegedi két évről jelent meg tulajdonképpen az első vizsgálódás, Tolnai Gábor tanulmánya az Erdélyi Helikon 1936-i évfolyamában. Az úttörő anyaggyűjtés azóta bőségesen fől szaporodott, még ha a tények és adatok eddig nem is jelentek meg összefoglalóan. Az akkori tanulmány címe és tartalma: „A magabazárkózott költő” azonban lényegesen módosulni fog. Küzdelmes pécsi diákévei, szegényes pesti egyetemista kora és kisvárosias bajai gyakorló tanári éve után Szeged a maga széles körűtjaival, hatalmas főterével, romantikus Tisza-partjával és roppant nyílt egével, minden siralmas anyagi körülménye ellenére is a boldog látókörtágulás, szívbeli barátok és az urbánus életforma környezetét jelentette számára. Vele egyenrangú egyetemi barátai, Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső, bármilyen messzire fordult is el életük útja, csak-csak meglátogatták őt Szegeden, és itt is az odavalósi tanárok, írók és újságírók között új barátokra, sőt már tisztelőkre és pártfogókra is akadt. Az eddig csak fiókjának írdogáló sokoldalú író, akiben a kor egyik nagy magyar költőjét látták már akkor méltó kortársai, Juhász Gyula példátlan eréllyel és kitartással portálta és igyekezett a nyilvánosság elé állítani. A gyakorlati és gazdasági életben is jól forgolódo tanártársak közül kivált egy rendkívüli kollégája, az oly fiatalon elhunyt Kun József, aki egyszerre volt vasúti mérnök, reáliskolai tanár, költő, és a francia és angol századforduló költőinek kitűnő ismerője és úttörő tolmácsa.

A szerencsétlen tanári beosztással délutánjait tanításra fordítani kénytelen Babits délben kollégáival együtt ebédelt először a Tisza Szállóban, majd privát helyen, utána rohant az iskolába, ahol latin- és franciaórán túl még a könyvtárakat is megreformálta, este a Tisza-parton sétált kollégáival vitatkozva, vagy a kávéházban üldögélve, hogy aztán éjszakáit fordítsa további művelődésére. Így érthető Juhász Gyula visszaemlékezése, hogy amikor egyszer távoli észak-magyarországi tanintézetéből hazalátogatott, Babitsot kora reggel otthonában fölkeresve, az, a kinti napsütést észre nem véve, még az éjjeli villanyfénynél folytatta akkor megszeretett angol szerzőinek olvasását. Babits szegedi ismeretségeinek és olvasmányainak az eddiginél sokkal nagyobb fontosságot kell tulajdonítani. Elődjének, az általa alig pár hétig ismert kitűnő Hegedűs Pálnak könyvtárát hármasban megvásárolták, neki a viktoriánus angol írók és történészek jutottak. De vett egy Dantet is. Szeged akkoriban pezsgő társadalmi és szellemi életet élt. Meg sem lehetett minden mozgalommal és jelentős személyiséggel ismerkedni a röpke két év alatt. Nemcsak Tömörkény élt ott (akiről Ortutay Gyulának egyszer nagyon is elismerően nyilatkozott Babits), hanem Jásziék szegedi függvénye is megalakult, sőt még a turáni mozgalom is ott indult. (A Turáni induló nemcsak francia indíték, hanem valószínűleg idevalósi paródia is.) A Szeged és Vidéke agilis és ambiciózus főszerkesztője, Balassa Ármin, nem utolsósorban Juhász Gyula sugalmazására és segítségével a fejüket itt-ott felütő új és fiatal írókat is igyekezett bevonni lapjába. Babitstól közölt esszét, novellát, verset,

műfordítást angolból, franciából és amerikaiból, sőt egyszer rákerült a mindennapi színikritika feladata is. Csak el kell gondolni, hogy az estig tartó délutáni iskolai tanításból egyenesen a színházba kellett rohanni a fiatal tanárnak, aki bizony a klasszikus görög és angol drámát tartotta mércének a vidéki szintársulat elé, de szerencséjére a Thália is lerándult Pestről két előadásra. Érdemes sorra venni a napról napra írt hosszabb-rövidebb kritikákat. Több személyes és baráti följegyzés maradt arról, mért is hagyta abba Babits a színikritikát.

Babits 1908. február 9. és 27. között hét színikritikát írt a Szeged és Vidékebe. Ezek közül a rövidebbek szemelláthatóan még az előadás utáni este íródtak, van azonban olyan is, amelyen látszik a hosszabb idő nyugalmas munkája. Ebbe a lapba Juhász révén már Szegedre érkezése előtt is írt verseket. Szegedre való kinevezése és helyének elfoglalása után először három tanulmánya jelent meg, október 20-án Juhász Gyuláról az első cikke, ebben Ady és Kosztolányi mellé állítja. Következő cikke nekrológ elhunyt elődjéről, a polihisztor Hegedűs Pálról november 17-én. December 15-én pedig a Szegedre érkező Kiss Józsefét ünnepli, mint az Arany utáni korszak első nagy és modern költőjét; ez azért érdekes, mert Reviczky Gyuláról sosem volt nagy véleménye, Komjáthy Jenőt egyetemistá korában emelte ki, Vajda Jánost pedig csak a 20-as években tartotta nagyobbra. Színikritikáit elég hirtelen hagyta abba. Edesanyjának azt írta: „Az utóbbi időkben annyira el voltam foglalva, hogy a színházi kritikusságot is otthagytam és most egyáltalán nem dolgozom újságba. Nem érek rá.” Az egyik tanárkollégája, Borosnyai Károly viszont arra emlékszik: „Babits egy ideig még a Szeged és Vidéke színházi riportere maradt, de szigorú kritikái miatt a megbízást rövidesen más kapta. Hogy is kívánhatott valaki klasszikus előadást olyan vidéki társulattól, melynek jóformán naponta más és más darabra kellett készülnie?!” Valóban március 3-án még megjelent ránézve sorsdöntő tanulmánya, az „Erkölc és iskola”, de utána már csak a következő tanévben közül különböző műfajú írásokat. A fáma szerint ez a modern pedagógiai elveket valló írása volt az oka száműzetésének a végekre. A Szeged és Vidéke, amelynek szorgalmas munkatársa volt, föltehetően Juhász Gyula tollából a következő magasztaló sorokban vesz búcsút tőle a város nevében: „A hivatalos lap ma közli Babits Mihály szegedi főreáliskolai tanár kinevezését Fogarasra. Ez a kinevezés nagy veszteséget jelent Szeged kulturális életében. Babits Mihály nem csupán mintaszerű, a szürke átlagon magasan felülemelkedő tanár és nem csupán végtelenül szerény, kiváló emberi egyéniség, akinek szuggesztív hatását tanítványai és barátai egyaránt érezték és maradandóan érzeni fogják, de mindezeken felül a modern magyar irodalomnak egyik, bár még széles körben nem ismert, de az irodalmi decemvirek által annál inkább csodált és szeretett alakja. Ady Endre, a legnagyobb élő poétánk és mások, elsősorban magyar írók a legerősebb egyéniségek egyikét látják ebben a rengeteg szorgalmú és páratlan sokoldalú íróművészen. A közeljövőben lát napvilágot az új magyar líra szenzációja, a Holnap című antológia, amelyben Ady Endre mellett Babits Mihály a legegényibb, legtöbbet jelentő költő. Szerényen, szó nélkül, roppant írói munkát végzett már Babits Mihály. Többek között lefordította Oscar Wilde leg szebb verseit és most a nemzeti stílusról szóló nagy értekezésén dolgozik. Az ilyen kiváló európai stílusú egyéniségnek kulturális levegő, a központ közelsége kellene, azonfelül annak lehetősége, hogy munkáihoz a kellő forrásokat megszerezheti. És most, mégis, szomorúsággal kell hírül adnunk, hogy Babits Mihályt a távoli Fogarasra helyezte át a magas kormány. Pedig Babits Mihály, mint tanár és ember mindenben megfelelt és ő maga nagyon szeretett volna tovább is Szegeden működni. Elhelyezték.”

Babits szegedi színikritikái a színház és színház iránti egész életére szóló érdeklődésének kezdetét jelentik. Ebben az időben két drámán is dolgozott, az egyik, Tacitus olvasása nyomán, *Messalina tragédiáját* dolgozta föl — ezt elveszítettnek vagy rejlőnek kell minősítenünk. De elkészült és máig kéziratban van *A Simóné háza* című drámája. Fogarason írta a neki nagy tekintélyt szerzett *Laodameiát*. Sajnos *A Második Éneknek* is csak egy része jelent meg életében. Utolsó kísérlete a Kazinczy fogságából történt hazatérését ábrázoló *A literátorja*. Ahány dráma, annyi-

féle, akárcsak regényei. Föl kell vetni a kérdést, hogy világirodalmi klasszikus dráma fordításai nem aktuál politikai ihletésűek-e és így nem saját meg nem írt drámaiknak kielései-e? Shakespeare Viharjának első világháború alatti fordítása általa is bevallottan az akkori szörnyű idők ellenszere. De Goethe Iphigéniájáról írt elragadtatott sorai az Európai Irodalom Történetében szintén önvallomásként hatnak. Ugyanez vonatkozhat a két Szofoklész-fordítására is. Shakespeare-re egyébként élete folyamán többször is visszatért: 1909-ben, 1910-ben, 1916-ban, 1924-ben és 1936-ban hosszabb tanulmányokat és rövidebb, de fontos elvi cikkeket írt dramaturgiájáról és magyar fordításának irányelveiről. A magyar dráma problémája Balázs Béla misztériumainak megjelenésekor a magyar drámaírás múltjának és lehetőségeinek széles körű megtárgyalására adott alkalmat. „Minden magyar drámaírónak — mondja Babits —, aki elsőrangú művet követel magától, egy leküzdhetetlennek látszó nehézséggel kell birkóznia: nincsen magyar drámai hagyomány, vagy ami van, az nem nagyon értékes. Legnemesebb drámai alkotásaink külföldi hagyományokra támaszkodnak, modern drámai formák asszimilálására eddig még sem idő, sem igazi nagy költő nem akadt. Legjobb társadalmi drámáinknak formájuk is a mi szellemünkben szükséges hogy nőtt legyen.” A klasszikus magyar drámaírók közül Katona Józsefről 1909-ben tartott előadást, és Madáchról 1923-ban írta a Madách-irodalom egyik legjelentősebb tanulmányát. Emlékezetes 1934-ben Molnár Ferencet bíráló cikke; viszont van nyilatkozata nagyrabecsüléséről Szomory Dezső iránt, és Lengyel Menyhérttel együttműködött az antimilitarista-pacifista mozgalomban az első világháború idején. A naturalizmust okolta a drámairodalom modern elsilányításáért és az ennek reakciójául tekintett szimbolizmust mesterséges leegyszerűsítésnek és látthatatlan dolgok erőltetett megszemléletesítésének tartotta.

A szegedi származású Hont Ferenc 1937-ben Független Színpad című folyóiratában ankétot rendezett neves írókkal, arra a kérdésre várva tőlük választ: „Miért nem járok színházba?” Babits erre a következő feleletet adta: „Régebben sokat és nagyon szívesen jártam színházba. Hogy ma igen keveset járok, annak okát első-sorban életkörülményeimben kell keresni. De kétségkívül oka az öncélú és irodalomtól elfordult színház is. Szívesebben járok még olyan színházba, mely teljes irodalomtól mentes, vagy moziba, cirkuszba. Ez közömbös szórakozás. De az irodalmi jel-szavú színházakban legtöbbször az a kellemetlen érzés fogott el, hogy az irodalmat megmásítják, elferdítik, megrontják. Márpedig előttem az igazi író alkotása valami szent és sérthetetlen. Az ilyen előadás úgy hatott rám, mintha egy Rembrandt-képből divatos kosztümöt csinálnának. Magamnak is voltak drámai formába kíváncsi-közömondanivalóim, de féltem az óhatatlan megmásítástól. Furcsa lenne egy olyan műalkotás apjaként szerepelni, ami nem is az enyém. Ezen a téren a görög színház az ideálom, ahol az író rendezője, betanítója és diktátora volt a színjátéknak. Így az előadás az író elképzelésének beteljesülése lehetett. A színházművészetnek, amely engem kielégít, meg kell találnia annak a paradoxonnak megoldását, hogy a színjáték kollektív, az irodalom individuális művészet, és a kettő az igazi magasrendű színlelőadásban szükségképpen egy... És meg kell találnia a kellő formát az irodalmi alkotások hamisítatlan, igaz színpadi tolmácsolására.”

A színház nagy magyar teremtő egyéniségeivel és nagy színikritikusokkal bensőséges barátságban állt. Elég az első csoportból Jászai Marira, Odry Árpádra, Paulay Erzsire és Péchy Blankára utalni, a másiktól pedig Hevesi Andrásra, Illés Endrere, Kárpáti Auréla és Rédey Tivadarra. Babits egyik első gyerekkori fényképe mint betlehemeszt játszó kislányt ábrázolja, és följegyezték, hogy nagy gégerákműtétje előtti este elment megnézni Szentimrei Jenő Kalotaszegi népi együttesét. Utolsó nagy színházélménye O'Neill Amerikai Elektrája volt. Illyés maga írta meg, hogy szinte már halálos ágyán vette át Babbitól második Oedipusának hasábkorrektúráját. Ez akár jelképek is fölfogható, hiszen a magyar dráma új nagy korszakának szerzői közül többen is (Illés Endre, Illyés Gyula, Németh László, Tamási Aron) Babits tanítványai és barátai közül kerültek ki.

GÁL ISTVÁN

BABITS MIHÁLY SZÍNKRITIKÁI A SZEGED ÉS VIDÉKÉBEN

Az aranyember. Egyáltalán nem keresünk irodalomtörténeti szempontokat az ifjúsági előadásokban: a színház nem a tanítás segédeszköze, az ifjúsági előadásokkal az ifjúság ízlését és nem a tanárokét kell szolgálnia. Ha segít is az iskolának: nevel és nem tanít. Ezért jobb Az aranyember, ha jó, mint sok jobb és nagyobb darab, mely nem gyerekeknek íródott. Az aranyembert ma már csak a gyermekek élvezik — de azok élvezik. Elveztek még a szerdai gyenge előadásban is, melyben sűgő és színészek vetélkedtek, hogy ki beszél hangosabban. Ami kedély és magyar zamat Jókai dikciójában: az elveszett, de megmaradt a hamis pátoz és kitűnt a gyenge motiválás. Dicséretes kivétel Almássy (Krisztyán), aki ezt az alapjában kedves svihákot majdnem érthetővé tette. Fodor Ella (Timéa) játékát egyszerűsége tün-tette ki a nagyhangú együttesből. Egyébiránt, ha kevés mozzanat volt is a színpadon, amit mi felnőttek is élvezettel láthattunk, annál nagyobb élvezetünk telt a kis közönség mulatságában. (1908. február 13. B. M.)

*

Tália. Hebbel és Courteline német dráma (de mennyire német!) és francia bohózat (de mennyire francia!) egy este, és mindez a Táliától, a forradalmi magyar (de mennyire magyar?) színészettel! Hebbel — s talán minden német drámaíró, a sors metafizikusa, a sötét sorsé: nála nem bűneink teremtik sorsunkat, hanem sorsunk hozza létre bűneinket. A hebbeli dráma, mint Mária Magdaléna is, nem világkép, hanem gondolatok tükre: párbeszédeiben nem az fontos, amit elmondanak; a szavak mögött a gondolatok páros viaskodását érezzük. Ennek appercipiálására idő kell a nézőnek: s kétségtelen, nem is valószínű, hogy a szavak, amelyek mindegyike ezer gondolat eredője, gyors egymásutánban peregjenek. Forgács Rózsi (Klára) átértzett és átértett játéka mindenképpen dominált: s magyar színpadon bizony ritkán látunk ily természetes, egyszerű hangokat. Antal mester, a darab sarkjelleme, Bánóczi Dezso alakításában részletekben is igen élethű, bár talán kevésbé egészséges és egydarab-ból való volt, mint a német költő elképzelte. A többiek is részletekben kitűnő játékot s kiszámított együttest nyújtottak s verizmusuk még nem közeleg a modorosság felé. — A bohózat, a Rendőrfőnök jó fiú a tökéletes ellentét ingerével kitűnően hatott a dráma után, bár kétségtelenül nem annyira a dráma, mint a színészek hatásának érdekére. A játék gyors, könnyű pergése, mint a gyors kerék forgása eltünteti a küllőket, szinte elfeledtette velünk, hogy történik valami: olyan gyorsan történt! Nem is említünk neveket: valamennyit említhetnők. Itt nem voltak szögek és srófok. A közönség, aki egy pár percig elfelejtette, hogy közönség, pompás hangulatban oszlott szét. (1908. február 14. B. M.)

*

A Remény. A Tália-társaság búcsújátéka. Szeretném megkérdezni a jövő század művelődéstörténetíróját: mivel hat inkább a Tália a magyar színészet nivójára: játékaival vagy a darabjaival? Mert a darabok, az új, szokatlan darabok, kényszerítik és emelik a színjátszást.

A Remény nálunk még e kényszerítő, emelő darabokhoz tartozik. Lehet, hogy nem soká. Forradalmi darab volt. Ami nagyon új, sorsa, hogy egykor nagyon régi legyen. Közönségünk azt mutatta, hogy ez a stádium még messze. S ki tudja, tán a Remény azon kivételes művekhez tartozik, melyek mindig újak. Legalább érthető ez a megengedés valakitől, aki a Tália lelkes, ifjú játékaának hatása alatt van.

Mert a játék lelkes volt és ifjú, a berliniekre erősen emlékeztető együttes kitűnő. Voltak ugyan, akiktől tegnapi, hebbeli alakításuknak folytatását kaptuk — de nem bántuk. Az egyéniség stílussá kezd válni — s tán a darabokban nem így van? Forgács Rózsi nem ilyen és Róza nem Klára. Csak ma, hogy alig ismertünk rá, bá-

multuk igazán. Szép az egyéniség, de nagyobb a művészet. Kiténtek még Vámos (Barend) erős színeivel, Kürthy (Károly), Bánóczy (hajóács) és Tihanyi (hajótulajdonos) egyöntetű, átgondolt képeikkel. A nők talán gyengébbek voltak. A közönség hökkenne tünődött: vajon szocialista darab ez a Remény? (1908. február 15. B. M.)

*

A Cifra Nyomorúság. Cifrának elég cifra volt, harsány bohózat, érzékeny dráma, vegyest, fölválta, átmenettel. Ez nem a darabra szól, nemcsak a darabra. Az öreg Csiky „jókor jött” technikáját, éles körvonalú és árnyékolatlan rajzát enyhíteni, árnyékolni kell, a végleteket közelíteni: kell? lehetne! Nem tették: ki tette volna? Klenovics, az örök Vasgyáros? Tán Tótvölgyi, nyilalló szemjátékával? Almássy sablón szerepben? vagy a másik véletlen Szomori, Iványi, Kendi Boriska? Becsületes s diszkrét játékos volt Makó az öreg diurnista szerepében. Igazán Csiky-alak, akit nem tagadott volna meg az író. S vajon nem ez a főalakja a Cifra nyomorúságnak, s nem ő e az, aki maga egy forint ötven krajcár napidíjával megmenti és életben tartja (az irodalom és színpad számára) a regényes és unalmas Esztert és Bánayt? — Eddig a kritikus véleménye; most a közönség szólal meg és azt fogja mondani: jól mulattunk, elemünkben éreztük magunkat, neveltünk és sirtunk, úgy éreztük, hogy a szerző és hősei közülünk valók, úgy gondolkoznak, mint mi, megértettük őket, megértettünk mindent és ez jólesett. Mai irodalmunk előre sietett, a mi irodalmunk mindig előre siet, — de nekünk jólesik megállni azokkal, akik harminc évvel ezelőtt értek ideig, ahol most mi vagyunk. (1908. február 19. B. M.)

*

Gül Baba. Gül Baba játzsához színész kell, — a mi operett-énekesek között színész nincs. A színpadon dühöngött a sablon és a lelki szegénység. Ó, művészet, ó, dicső művészet! A csekély közönség türelmesen élvezte a görögtüzet. Mi Gül Baba előadásán mértük operett-társulatunk dekadenciáját: a tavalyi Gül Babából csak a függőnyt, a régi, eltemetettnek hitt függőnyt láttuk viszont — mely most fátyolfüggőnyként szerepelt! És kaptunk meglepetést is: kék-vókot a Gül Babában — kék-vókot! Ez volt a fénypontja az előadásnak. (1908. február 21. B. M.)

*

Sámson. Henry Bernstein négyfölvonásos színműve. Nekem... a hagyományos kritikai énnel kezdem... nekem, mikor a Sámson néztem, ugyanaz az érzésem volt, ami például akkor, amikor a Lectures pour tous széppapírosú, illusztrált füzeteit forgatom. Mennyi szenzáció! és milyen művészi minden külsőség! és mennyire megvan a művészet minden külsége! Mindenkinél valami és milyen pompásan összekovácsolva! Wer vieles bringt, wird manchem etwas bringen.

Ime: először is házasságtörés — de ez ma már csak úgy dekadens, ha végül is a házastársak szeretnek össze! — ez nem mehet pszichológia nélkül — lesz pszichológia: ennyi a páholynak. De a karzat részét követeli: drámai ordításokat, véres bosszút: remek: a férj bosszút vesz a szeretőn, úgy ragadja bámulatra, szerelemre a nőt: a férjnek erős embernek kell lenni, rettenetesnek, a karzat nagy hőst kíván, Jókai-hőst, Sámson; a karzat rettegni akar: meglesz! Sámson — pompás ötlet! így még szebb: még rettenetesebb — Sámson magát is megbuktatja, hogy bosszúját kitöltse: minő tabló! A pszichológia meglyukad: vajon szerelmet akar-e még Sámson, vagy csak bosszút? nem tudjuk — mindegy már! Egy érdekel: Sámson fegyverei.

És most a földszint — a modern műveltségű, sőt szociológus földszint szól: nekem modernség kell és szociológia: pénzharcot lássak és modern szennyeket, tözsdét és éjjeli mulatókat, Zolát, Upton Sinclairt. És beszéljenek a színpadon durván, verizmussal, modernül, ordítsanak. — Helyes — felel a karzat — ordítsanak és csengjen a telefon és kibáljanak a rikkancsok a szín mögött. Tehát krachot fogunk látni — és milyen hatalmas fegyver ez Sámsonnak! Micsoda hatások!

Vajon modern ez a darab, verista? Vajon romantikus, szentimentális? Társalgó darab? Rémdarab, rémregény? Egyik se. Mind. Nézzék a Lectures pour tous képeit. Például a new yorki krachillusztrációkat. Ezek a képek mind azt kiabálják: Mi nem vagyunk rémképek. Nem vagyunk ponyvaképek. Mi finom képek vagyunk. Minket nem a cselédek néznek a konyhában. Mi a művelt család asztalán foglalunk helyet.

De érdekes képek vagyunk. Szenzációsak. És modernek vagyunk. Fotográfiautánzatok. Néha ugyan kijövünk a szerepünkéből. Egy-egy vonás az ajkon nagyon is tragikus. Egy-egy kézmozdulat operai színpadokra emlékeztet. Egy-egy hősünk (ah! most már nem a Lectures képei, hanem a Bernstein drámái beszélnek) — egy-egy hősünk így kiált: — Ön előttem fekszik, mint egy széttört bálvány — izzé-porrá zúzva — ez rémregény-tónus. De... wer vieles bringt...

Hogy kell ezt a darabot játszani? Ilyen tónusban. Regénytónusban. Hatással. Szenzációval. Nem szabad minden darabot jól játszani. Nem mindenütt igaz az igazság. Minden darabnak külön törvénye van. (Sajnos, többnyire csak minden szerzőnek.) Minden darab más világ. Szívet cseréljen az, ki szerepet cserél. És: add meg a karzatnak, ami a karzaté. Ahol minden nézőért történik: játsszal a nézőnek. Kizárólag a nézőnek, ne valami nem létező belső igazságnak. Éppen azért kirít a daraból Almássy verizmusa. Verizmusa, melyet őszintén szólva kezdünk megenni és félünk, hogy sablon lesz, sablon a gesztusokig. Almássynak voltaképp két gesztuscsaládja van: egyik a Molnár Ferenc Ördögéé, másik az ideges emberé. Itt éppen egy harmadik kellett volna. Itt az erős ember gesztusa kellett volna. A Sámsoné, aki félénk és ügyetlen a társaságban, mint egy parvenü, mint egy volt kikötői munkás: de otthon, irodájában érzi, hogy istenség, aki egy világot mozgat és telefonjának harsonájával a milliók hadseregeit vonultatja föl. Egy pillanata volt is Almássynak, amikor megpillantottuk a sok ideges gesztuson által is (Sámson is idegesség!) a tözsdékirályt és ez a pillanat — a III. felvonás végén — vastapost hozott. Egyéb-iránt a közönség talán inkább az író tapsolta és a kritikus nem tapsolja a színeszt.

Fodor Ella szépen beszélt — szépen beszélt és ezzel följénye volt — nem volt éppen modern, nem is szavalt — nem akart jellemet csinálni, ahol jellem nincs — nem akart intelligenskedni — hatni akart és hatott. Gögös volt és királynői mint egy regényhősnő és olyannak kellett lennie. Míg beszélt, hittünk neki. Csak mikor hallgatott — akkor mintha nem gondolkozott volna mindig a darabbal.

Jerome, a szerető, Szomori Miklós játékában nem mutatta azt az úri embert, azt a kifogástalan elősőt, azt a sima gyengét a durva Sámsonnal szemben, akit az író mutatni akart. Jeromenak nem szabad nagyon lealacsonyodnia előttünk — hisz Anne-Marie szerette őt!

Igen jó volt Szabados Gizi Grace szerepében: ezt a szentimentális sablon-alakot, a szerelmes s szerelemből árulkodó demi-monde alakját szentimentálisan, de nem teljesen sablonosan játszotta. Végre Pesti Kálmán az öreg márkis s Virághátiné a vallatott cseléd szerepében eleven és érdekes figurát mutattak.

Közönségünknek tetszett a darab: érdekes volt, itt-ott új is volt neki — hatott. Hisz: az ilyen darab arra való, hogy hasson. Ha még nem is hatna... (1908. február 22. B. M.)

*

A dolovai nábob leánya. A dolovai nábob ifjúsági előadásul! Bámulattal láttuk, hogy a régi Herczeg-darab mennyire régi Herczeg-darab s mennyire ifjúsági darab már. Nem mintha az ifjúsági darabnak réginek kellene lennie, hanem mert ennek a kedves színműnek a gondolatmenete, színezése, megoldása teljesen az ifjúság szája íze szerint való: olyan, amilyennek ma körülbelül egy gimnazista álmodja a világot. És Tarján Gida olyan huszártiszt, amilyeneknek egy felsőbb leány álmodja a huszártiszteket. Nos: a darab tetszett is; az előadás sikerült: Thuróczy, a vendég nem eredeti, de korrekt játékot nyújtott, ami Herczeg-darabban nagyon is helyénvaló dolog; s ugyanezt kell mondanunk Fodor Elláról, erről az igazán Herczeg-darabba illő hideg és korrekt játéku művésznőről. A milió-rajz, a darab legmaradandóbb

eleme a túlzott komikumtól meghamisodott: de hisz ez kell az ifjúságnak. Iványi Biliczki szerepében a hagyományos jó volt: ebben a szerepben t. i. mindenki jó. Kis tenyerek tapsa, sima ajkak csengő nevetése honorálta az előadást. All's well, that ends well. — Egy dolgot azonban nem lehet szó nélkül hagyni. Ez pedig az, hogy Herczeg szép darabját mennyire megkurtították, izléstelen, irodalomban tájékozatlan kézzel meg rövidítették, amikor éppen ifjúsági előadásul szolgált. Ha telt a színház, nem illik a világitással takarékoskodni és végig kell játszani a darabot. Legalább olyan dolgot, hogy az ötödik fölvonást félig játsszák és azt is a negyedik fölvonás díszletével, csak Dombai Mihály nagybockói szintársulata szokott megcselekedni. (1908. február 27. B. M.)

Móra Ferenc „levél-előszava”

Móra Ferenc szellemi hagyatékának összegyűjtése és kiadása hosszú évek óta folyik, ám máig sem ért véget. Pedig irodalmunknak ez a kiemelkedő, senki máséhoz nem fogható, sajátos hangú alakja megérdemelné teljes szellemi örökségének számbavételét és hozzáférhetővé tételét. Nem kétséges, már eddig is sok történt, ám korántsem tekinthető a „begyűjtés” munkája teljesen befejezettnek. Még mindig akadnak megsárgult régi kiadványokban — bibliográfiái ritkaságyszámba menő könyvekben, folyóiratokban és hírlapokban — olyan írásai Mórának, amelyek — nem beszélve főművéről, az Ének a búzamezőkről című kétkötetes regényéről — még nem váltak a széles olvasótömegek közkincsévé. Ilyen például az az előszó is, amelyre egy volt ungvári költő, a felszabadulás óta Budapesten élő Kiss László A nagy párbaj (Bécs—Ungvár, 1933) című verseskötényében bukkantam rá.

Az előszó, amely eredeti formájában a költőhöz intézett levél volt s a levélből vált előszóvá, feltétlenül megérdemli, hogy kiemeljük az ismeretlenségből, mert Móra nyelvének és stílusának azokkal a sajátos attribútumaival rendelkezik, amelyek olyannyira jellemzőek a nagy íróra. Erre a rövid, kis írására is teljes mértékben vonatkoznak Madácsy László találó megállapításai, amelyek szerint Móra „a magyar nép nyelvének tudását, szimbolikus kifejezőmódját nemcsak ismerte, de érezte is és stílusában tudatosan alkalmazta. Líraisága, tudatos nyelv művészete, széles körű műveltsége ... humorának hol könnyre, hol mosolyra készítő ereje” — mint vízceppben a tenger — ebben a kis írásművében is benne van.

Móra ezt az előszóvá vált levelet „1933 vetélt tavaszán”, tehát alig egy évvel — 1934 februárjában — bekövetkezett halála előtt írta. Kiss Lászlóval, a levél címzettjével csehszlovákiai előadótornéi alkalmával ismerkedett meg. Kiss László az első köztársaság idején mint ungvári újságíró — többi csehszlovákiai kollégájához hasonlóan — amolyan kulturális mindenese volt városának, s ebben a minőségben volt egyik szervezője Móra kárpátaljai előadóestjeinek. E szerepében levelezni kezdett Mórával, akinek e levele aztán — jóllehet Móra elhárította magától az előszóírást — előszóként került be az akkor még aktív költő második kötetébe.

Íme, a „levél-előszó” szövege:

LEVÉL A KÖLTŐHÖZ

ELŐSZÓ HELYETT

Kedves öcsém,

te önmagadon kívül egy kicsit Ungvárt is jelented nekem, májusi ruhájában, ahogy vissza szoktam rá gondolni s azért nagy öröm volt nekem, mikor